

PLOSKOVICE A ZÁKUPY. ZAHRADY ANNY MARIE FRANTIŠKY S VŮNÍ ANANASU

PETRA BŘEZÁČKOVÁ

Tento příspěvek¹ zaměřuje svoji pozornost primárně na formální barokní zahrady velkovévodkyně Anny Marie Františky Toskánské v Zákupech a v Ploskovicích. Přichází s atribucí vyobrazení ploskovické zahrady dvornímu malíři Jindřichu Františku Krausovi. Kromě toho připisuje založení a vybudování ploskovické zahrady Johannu Wenzlu Paulovi. Z výše uvedených zahrad jsou uveřejněny vybrané seznamy rostlin a na jejich základě je posléze věnována pozornost módě ananasovníků jakožto královskému plodu své doby. Nové poznatky o pěstování exotických rostlin a četných autochtonních odrůdách ovocných stromků v Zákupech zároveň demonstrují vysokou kulturní vyspělost velkovévodkynina dvora, jemuž právem náleží místo mezi přední evropskou šlechtou.

Princezna Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a Gian Gastone Medici byli dvojicí, která mohla zachránit pokračování rodu Medici. Jejich nešťastné manželství, uzavřené v Düsseldorfu dne 3. června 1697, však svůj účel nesplnilo – syna, jenž by byl býval mohl změnit nejen toskánské a české dějiny, ale i dění celé Evropy, se manželskému páru zplodit nepodařilo.

Krátce po uzavření sňatku následuje Gian Gastone svoji choť do Zákup, nejoblíbenější sídla Anny Marie Františky, která zde vyrostla.

Vztah novomanželů se začal již krátce po svatbě rychle zhoršovat. Gian Gastone velice nelichotivým způsobem hodnotil jak povahu, tak i vzhled a způsob trávení času své choti.² Kromě toho se Gian Gaston začal v Zákupech, malé imitaci

---

1 Ke vzniku tohoto článku významně přispěla spolupráce s prof. PhDr. Pavlem Kalinou, CSc., Mgr. Milanem Augustinem a PhDr. Janem Kahudou, kterým tímto velmi děkuji.

2 Bruschi, Alberto: Anna Maria Francesca. Una principessa boema... una fiorentina mancata. Firenze 1995, s. 16–17): „La moglie di Gian Gaston non era altro che una contadina boema vestita a festa.[...] enorme, grassa, priva affatto di ogni allettamento di bellezza e di spirito“. Autor předává svědectví o manželce Giana Gastona, která nebyla nic jiného než venkovanka oděná do slavnostního šatu [...], obrovská, tlustá a bez jakékoliv fyzické a duševní smyslnosti. Významným přínosem přehodnocení pohledu na Annu Marii Františku podává Pavlíček vyjadřující se k výše uvedenému popisu obrazu „venkovanky“. Pavlíček, Jan F.: Pobyť Giana de' Medici v Če-

Versailles,³ rychle nudit.⁴ Manželská krize vyvrcholila rokem 1708, kdy se Gian Gaston vrátil sám do Toskánska. Od té chvíle se pár již nikdy nesetkal.

Oproti mínění Gian Gastona vnímají české dějiny Annu Marii Františku zcela jinou optikou. Hodnotí ji jako velmi zbožnou ženu a zadavatelku mnohých vysoce cenných umělecko-architektonických zakázek na svých panstvích, mezi nimiž zaujímají významné místo též formální zahrady, platicí za oázy klidu, rozptýlení, umění, vědy a sběratelství.

Obraťme pozornost nejdříve k Ploskovicím, jejichž zámek a zahradu se Anna Marie Františka rozhodla přestavět a vybudovat nedlouho po sňatku s Gian Gastonem.

Ploskovice

Ploskovicí barokní zahradní architektura představuje jeden z klenotů českých barokních příměstských vil. Zámek obklopovala menší zahrada francouzsko-italského stylu,⁵ která se začíná budovat na popud Anny Marie Františky od roku 1701.⁶ Stalo se tomu tedy necelé tři roky po návratu Giana Gastona z cesty

chách, disertační práce FF MU. Brno 2014, s. 107: „[Výše uvedený popis] neřeší problém aristokratického původu Anny Marie Františky [...], který byl mnohem starší a urozenější než Mediceové [...]. Rovněž dobové fenomény vysvětlující princeznino chování nejsou vůbec akceptovány. Dvůr Anny Marie Francisc[h]i byl takřka čtyřikrát větší než Giana Gastona, který byl syn suveréna, o její nechuti ke dvoru, jak nám líčí Acton, můžeme rovněž pochybovat“.

- 3 Acton, Harold: *The Last Medici*. London 1980, s. 212: „Had Reichstadt been, like many a German hamlet and Schloss, some small imitation of Versailles, inhabited by a few man of culture and refinement, he [Gian Gastone] might have been reconciled to his existence. But it was the very place to breed melancholy in one of its easiest victims: a humble village consisting of hovels, sheds and kitchen gardens in a valley crouching between horrid hills“. Autor hodnotí Zákupy (Reichstadt) jako malou Versailles, tedy naráží na zahradní skvost formální zahrady, a na druhé straně je sídlo/vesnice popisovaná jako místo skládající se z příštřešků, chatrčí a užitkových zahrad.
- 4 Přirozeně se jen obtížně srovnává kulturně-spoločenský život florentského a zákupského dvora. Přesto v pamětech Giana Gastona lze najít i pozitivní hodnocení místa: Pavlíček, J. F.: *Pobyt Giana Gastona de' Medici*, s. 110: „... v Čechách v Zákupcech, jedno z princezniných panství, kde se podstatnou část roku zdržuje v nemalém a velmi dobře postaveném zámku s prostornou konírnou obloženou mnoha dobrými koni,... tabule se skládá převážně z přepychu, který šlechtici z tohoto království praktikují na svých panstvích.“
- 5 V Čechách se poměrně složitě prosazuje klasický tzv. *versailleský styl* francouzských rozlehlých zahrad. Naopak se zdá, že domácí umělecké prostředí ovlivňují vzory tvorby Johanna Bernharda Fischera z Erlachu či Lucase von Hildebrandta, kteří často projektují císařské zahrady jak v duchu starších italských vzorů, tak v novém francouzském stylu. Jedním z prvků zahrady italsko-francouzského stylu je použití renesančních či manýristických prvků, mezi které patří např. groty, uzlovité partery či květinové labyrinty.
- 6 Macek, Petr – Zahradník, Pavel: Ploskovice. Stavebně historický průzkum zámeckého areálu, SÚRPMO. Praha 1990, s. 4: „Stavební práce podnikané Annou Marií Františkou se nejprve vztahovaly na zámeckou zahradu. [...] Roku 1701 byl od května do listopadu vydán stavební materiál k opravě i z větší části k novým pracím [...]“.

po Francii,⁷ kde velkovévoda navštívil mnohé francouzské zahrady udávající tón tehdejší módě, jako např. zahrady ve Versailles či pařížské Tuilleries.

Pohled na formální zahradu,⁸ pravděpodobně těsně po jejím dokončení, zachycuje obraz, který lze dle mého názoru připsat malíři Jindřichu Františku Krausovi.⁹ Je známo, že Anna Marie Františka pověřila tohoto umělce vyobrazením zahrady, ke kterému se dochoval účet ze dne 19. listopadu 1732, nicméně samotný grafický list k tomuto dokladu nebyl dosud identifikován. Výše zmíněná kresba zahrady s velkovévodkyniným erbem sice není ani datována, ani signována, nicméně se domnívám, že by se mohlo jednat o inkriminované vyobrazení z r. 1732. Posuďme jeho vlastní popis příchodu do Ploskovic (v souvislosti s uměleckou zakázkou), kde dne 18. října kreslí již dokončený zámek se zahradou: „Podle nejmilostivějšího rozkazu [...] jsem přišel 18. října do Ploskovic a zde jsem nejen celou zahradu [...] s okrasami [...], skarpami, zdmi a kaskádami, nýbrž i uvnitř se nacházející velkovévodskou rezidenci s galeriemi, nahoře stojícími sochami [...], fontánami a v nich udělanými figurami, pařníky, prospektem a vším, co je tu jinak vidět pozoruhodného, znázornil na jednom plánu [...], kteroužto pomalou prací jsem za těchto krátkých dní [...] strávil [...] 31 dní [...]“¹⁰

---

7 Bietti, Monica (ed.): Gian Gastone (1671–1737). Testimonianze e scoperte sull'ultimo Granduca de' Medici. Firenze 2008, s. 71–77.

8 <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00053415&picture=8&suchbegriff=&l=de> [19. 2. 2019]: Ansicht der herzoglichen Schlossgartens von Ploskowitz (Ploskovice) in Tschechien, mit herzoglichem Wappen (7r), Bayerische Staatsbibliothek, 2018.

9 Dvorní malíř Kraus pracuje pro velkovévodkyni v letech 1701–1733; Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 110.

10 Viz Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 55–56). Dnes Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků – účetní materiál, inv. č. 6963, kart. 1700, účetní přílohy č. 159, 244, 246. Tímto děkuji PhDr. Janu Kahudovi za ochotu a dohledání účetního materiálu. Cfr. Nach allergnädigsten Befehl Ihro Königl. Hoheit der allergnädigsten Großherzogin habe mich den 18ten October nach Ploskowitz vorführt, und alda mich allein den ganzen Lustgarten mit denen Luststücken Scansen-Mauern und Cascaden sondern auch die hierein Befindliche Großhertzogl. Residenz mit denen Gallerien, daraustehenden Bildern, Fontanen, und in dießen verfertigte Figuren, Treibhäußern, Prospect und waß sonst Merkwürdiges zu ersehen ist, in Einen Abriß entworfen. Mit welcher Langsammer Arbeit auch in diesen kurtzen Täggen wo doch die Nacht Abend biß 7. Uhr zu hielst genohmen habe, habe biß mit 19. November nach Abschlag Eines Tags, Was an welchen mich auch bekommen Rath-Hauß verhindert hat. 31. täg mit einsehlung der Son- und Feyerdtäggen herbringen müssen, vor welche Mir nach der Beschehenen Ordinary Ein richtung Täglichen Lohn und unterhalt 31 x 3 g zu samem Auß denen Ploskowitz ambt Renthen. Eylff(?) Gulden 6 x 3 g Weilen ich die ander werths Hehe Etwa fallende Bezahlung Armuths weegen nicht Erwartten Können, richthig bezahlt worden sind, worüber nebst unterthänigster Danckesagung quittiren thue. Actum Ploskowitz den 19. November 1732. Heinrich Frantz
Kraus Mahler
Vorherstehende Eylff(?) Gulden 6 x 3 d sollen

A vskutku, tato kresba ve snaze znázornit s co největší precizností mobiliář všech pěti teras zahrady, částečně stírá pravidla perspektivy.

Geometrická zahradní kompozice se zakládá na osově souměrnosti, v jejímž pomyslném průsečíku se tyčí zámek. Tyto dvě osy dále zřetelně prostupují i do okolní krajiny a jsou důkazem, stejně jako např. v Zákupcích, důmyslného urbanistického řešení,¹¹ podléhajícího koncepci řádu barokní zahrady a krajiny, rozvíjející se od sídla majitele – zámku.

Horizontální osa je tak na plánu vedena především skrze zámek a přilehlé otevřené galerie. Vertikální osa začíná nahoře u Prospektu. Prostupuje směrem k jihu řetězcem fontán (mezi nimi jedna kaskádovitá s pololežícími říčními bohy), napájených štolou Lučního potoka až do zámecké grotty. V dolní zahradě vertikální osa protíná fontánu, vodní plochu s obeliskem a odtud pomyslně vychází hlavní branou ze zahrady.

Architektura venkovské vily – zámku – zřetelně uplatňuje prolínání otevřených a uzavřených prostor, což se projevuje na hmotné architektuře samotného zámku (včetně původně otevřené grotty), Prospektu, galeriích a kolonádě, pomyslně otvírající návštěvníkovi svoji náruč. Tyto principy jsou zřetelné i v tzv. pomíjivé architektuře “zelených” vysokých buxusových stěn, tvořící tzv. *cabinets de verdure*, umístěných severně i jižně od otevřených kolonád (v západním *cabinetu* je znázorněna hra v kuželníky, ve východní *Jardin Potager* se zahradníkovým domem). Výsledkem je velmi rafinovaná zděná i vegetační architektura, stírající rozdíly mezi interiérem a exteriérem.

Botanická složka historického plánu předkládá symetrickou a harmonickou kompozici zahrady, perfektně definující iluzi přírody napodobující umělecké formy. Primárně je znázorněna květinovými broderiemi, boulingriny, špalíry,¹² stálezelenými buxusy a exotickými rostlinami. Ve velkých květináčích často nacházejí místo stromky exotické provenience a speciálně zastríhané stromy (*ars topiaria*), dokreslující vizuální hru zahrady. Návštěvník se jen těžko mohl ubránit dojmu, že zahrada reflektuje kromě fantazie i božský řád. Ten měl jasnou politickou (absolutistickou) myšlenku a jeho středem byl majitel, potažmo kompozičně zámek. Tomu byla přizpůsobena i kompozice zahrady a vizuální „podmanění“ si krajiny pomocí nekonečných os vybíhajících od zámku do krajiny.¹³

11 Macek, Petr: Barokní krajinná řešení na toskánských panstvích v Čechách. In: Kompozice zahrad v dějinách umění. České Budějovice – Tábor 1987, s. 74–82.

12 K roku 1730 tesaři vyhotovují „260 sloupů na „špalíry“ do dolní zahrady [...], do těchto špalírů udělali čtvery mřížové dveře z latí, opravili poškozené špalíry v horní zahradě“. Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 44.

13 Conan, Michael: Il giardino della sovrana volontà del potere. In: I Trionfi del Barocco. Architettura in Europa 1600–1750. Milano 1999, s. 283–295.

Na terasách lze dále spatřit řadu velkých květináčů, obsahujících většinou teplomilné stromky (často citrusovníky), vyžadující specifickou péči zahradníků a adekvátní zázemí na jejich přezimování. K tomu byly v ploskovické zahradě primárně určeny prostory dvou rozlehlých skleníků v dolní zahradě s citrusovníky,¹⁴ dvou otevřených dvoupatrových pařníků horní zahrady¹⁵ (nahore dekorovaných balustrádou osazenou sochami) a bezprostředního okolí zahradníkovu domu¹⁶ – *Jardin Potager* – severně k východnímu konci kolonády, kde se nacházely další skleníky/pařníky a užitková zahrada. Posledně zmíněné skleníky v *Jardin Potager* však nejsou z grafického listu patrný. Zahradníkovu obydlí naopak evidentně obklopují formy vysokých buxusových stěn. Přesto se zdá, že k zahradníkovu domku přiléhá malý a velký skleník/pařník.¹⁷ Menší z těchto dvou skleníků u zahradníkovu domu sloužil jako fíkovník.¹⁸ Lze tedy doložit, že se stavbou skleníků, na níž se podílel zahradník J. Paul,¹⁹ se v zámecké zahradě započalo již před rokem 1715 a jejich renovace, znovupostavení a údržba probíhala i po smrti Anny Marie Františky.

Péče věnovaná skleníkům odpovídala jejich důležitosti. Zde probíhalo šlechtění nových odrůd a pokusy o pěstování teplomilných exotických plodin.

-
- 14 V roce 1715 byl v [dolní] zahradě postavený nový pařník (*Treibhaus*) a o rok později je účetně dochovaná realizace druhého, ve kterém byly účtovány mj. „2 čtyřúhlé okenní rámy do topení“. Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 12–13). V roce 1717 byly na oba pařníky dosazeny dvě věžičky (ibidem, s. 17), o rok později omítli vápnem předsínky pařníků a opravili pilasty za těmito pařníky (ibidem, s. 25). K roku 1722 se soudí, že „pařníky jsou příliš úzké, takže bude třeba je rozšířit“ (ibidem, s. 41). Z roku 1728 nachází Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 40–41) dokumenty o výdeji vápna a cihel „ke stavbě nového skleníku v dolní zahradě [...], jakož i dodání hřebíků a dřeva ke stavbě nového skleníku v dolní zahradě naproti pivovaru“. Z Krausova plánu však není zcela jisté, o který skleník se jedná. V roce 1732 se do zdejších „dolních skleníků“ staví topení k „podepření pod štelářiemi kvůli trouchnivění dřeva, na němž stojí vlašské nádoby na plody“ (ibidem: 51).
- 15 V útcích zcela jistě identifikovaný v roce 1732, kdy vytahovali na „druhý nový skleník po lešení 4 figury“, které jsou z Krausova vyobrazení velmi dobře čitelné.
- 16 Zahradníkův domek se staví v roce 1717–1718. Kromě světnice, kuchyně a předsíně disponuje i dvěma komorami se šteláři na ovoce. Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 16; 23.
- 17 V roce 1722 se staví nový pařník u zahradníkovu obydlí. Uvnitř stojí malým pařníček a „okolo skleníku běží výhřevný kanál i s vchodem ke klenutému topení a zdi“. Následně je skleník omítnutý. Dne 3. listopadu téhož roku bylo placeno za nahazování a omítání u nového fíkovníku. Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 28–29. Když se k roku 1730 nachází dokumenty „úplném předělání horního pařníku u zahradnictví“ Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 42, domnívám se, že se má na mysli skleník u zahradníkovu domu. Ve stejném období se mluví o „vyzdění a omítnutí kanálu a horního pařníku“ (ibidem).
- 18 Dne 30. listopadu 1722 u „nového pařníku u zahradníkovu obydlí postavili [tesaři] nový fíkovník“ (Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 29).
- 19 Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2008, s. 264): „Zahradník J. Paul zde již v roce 1711 pěstoval rostliny v oranžerii“.

Speciální a typologicky různé skleníky byly často opatřeny důmyslným topným zařízením k udržení chtěné teploty a vlhkosti, uvnitř se připravoval adekvátní typ zeminy v závislosti na pěstovaných druzích, instaloval případný zavlažovací systém, uschovaly nádoby a nástroje spojené s šlechtěním. Některé z těchto mohly produkovat *primizie* (z it. *primizia*), tedy raritní mimosezónně vypěstované ovoce nebo zeleninu.²⁰ Skleníky a i potažmo zahrada, se stala jakousi alchymistickou laboratoří vědeckého myšlení a botanického experimentu v režii místních zahradníků.²¹

Z dobových materiálů plyne, že se v zahradě již od dvacátých let 18. století nacházely i skleníky určené převážně k pěstění monokultur. Konkrétně od roku 1722 se v účtech vyskytuje již zmíněný malý skleník pro fiky u zahradníka domku a ve sklenicích dolní zahrady přezimují citrusovníky. Ve třicátých letech pak vrcholí práce v zahradě. Z roku 1731 pocházejí zmínky o skleníku pro rostliny kávovníku v horní zahradě.²² O rok později se mluví o pařníku pro ananasovníky – králi mezi evropskými exotickými plodinami na šlechtických dvorech první poloviny 18. století – nacházejícím své místo taktéž v horní zahradě, a to u zdi proti vesnici.²³ V září téhož roku se zahrada vyzdobuje dalšími různými cizími rostlinami, tak, „aby [...] mohly činit její vzhled tím krásnější“.²⁴ A právě v tomto období zachycuje Kraus ploskovickou zahradu.

V roce 1738 došlo k zasazení 330 trpasličích stromů,²⁵ konstrukcí pro tvarované stromy a systematicky se započalo pracovat na drobných opravách ve sklenicích a zahradě. Krausovo historické znázornění dolní a horní zahrady potvrzuje existenci

20 Jejich pěstováním si šlechtic mohl dovolit konzumovat např. v zimním období právě sklizené letní plody. Primizie byly určeny buď k přímé konzumaci na dvoře, anebo na vývoz, což byl v 2. pol. 18. století případ Zákup.

21 Cfr. Conan, M.: Il giardino, s. 20): „[...] Particular stiles gardens were akin to princely collections of natural curiosities, and yet how different the dynamics of their development were. Both housed collections of natural history, but botanica gardens were used for the development of rational knowledge and its critical examination by members of a European network of scientists, and they allowed for the education of all interested members of the public [...]“.

22 Na jaře 1731 se vydává materiál na stavbu pařníku pro kávovníkové stromy. O pár dnů později se „pokrývají zdi a topení u horního pařníku. Poté zedníci u zahradníka ve skleníku pro Zwespen (?) kolem dokola vyzdili kanály a topení a pokryli starými kachly od kamen“ (ibidem, s. 47). Rok poté se vyzdil, omítl a poryl horní nový pařník. Načež se byl vydán materiál k „postavení a omítnutí nových skleníků, vyzdění topení, jakož i pokrytí horních říms a jiné práci ke skleníkům, a postavení topení v jenom velkém skleníku v dolní zahradě a k jeho pokrytí a vedle vydláždění“ (ibidem, s. 51). O rok později, v roce 1732 byl skleník postavený na podzim v horní zahradě ztrzený, protože se vrchnosti zdál být příliš vysoký. Následně byl znovu postaven (ibidem, s. 53).

23 Ibidem, s. 54.

24 Ibidem, s. 54.

25 Ibidem, s. 60.

tenci zahradního vybavení, jehož fragmentární pozůstatky je možno najít v zahradě dodnes.²⁶

Zhruba deset let po dokončení zahrady Anna Marie Františka umírá (1741). Sídlo zdědila její dcera Marie Anna Karolína Neuburská, která na velkostatku iniciovala četné architektonické úpravy, mezi nimiž dominují konstrukce budov v přilehlém poplužním dvoře. Móda pěstění ananasů byla u evropské šlechty stále natolik exkluzivní záležitostí, že Marie Anna ještě pár měsíců před svojí smrtí (1751) plánovala stavbu nového ananasovníku,²⁷ která se pravděpodobně uskutečnila až v roce 1753.²⁸

Do období zhruba mezi léty 1748–1750 se dá datovat klíčový dosud nepublikovaný dokument psaný dvorním zahradníkem Johannem Wenzlem Paulem. V něm sděluje, že „nejmilostivější vůlí a míněním Vaší knížecí Výsosti [pravděpodobně Marie Anny Karolíny Neuburské] je, aby v Ploskovicích velmi cenná a mnou postavená oranžerie, jakož i odpočinková, ozdobná a kuchyňská zahrada zůstaly zachovány ve svém předchozím ozdobném a užitkovém stavu. Tímto posílám Vaší Milosti mou nejponiženější prosbu. Abych tuto zahradu (kterou – aniž bych si chtěl připisovat jakoukoli slávu – jsem osobně po celých 48 let nejen udržoval k užitku, ale také osobně založil a vybudoval) mohl opět dovést do dřívějšího užitkového a ozdobného stavu, je třeba zajistit následující výdaje za postroje a práci [...]“²⁹

Výše uvedený dokument tudíž nestaví zahradníka Paula jen do role zahradníka pěstující v zahradě teplomilné rostliny. Šlo o vysoce postaveného zahradníka, který pokud není přímo iniciátorem projektu, je jejím realizátorem a odborníkem na šlechtění exotických plodin. Proto se také jeví nejkompetentnější osobou

---

26 Dochoval se prospekt (jenž prošel četnými přestavbami); východní pařík (dnes v dezolátním stavu); fragment vodní kaskády říčních bohů v podobě volutové zakončeného okraje rampy; kamenné profilované bazény dvou velkých fontán; kamenné vázy; zdivo východních kulatých schodů vedoucí z otevřené galerie do dolní zahrady; druhotné osazení fontány horní zahrady putti držícími mušli s tryskající vodou; rybníček v dolní zahradě; vnitřní obloukové zdivo fragmentu rampy pod grottou zakončené volutou; pozůstatek sochařského osazení fontány dolní zahrady a dnes zazděný jižní vstup do zahrady.

27 *Ibidem*, s. 84.

28 Macek, P. – Zahradník, P.: Ploskovice, s. 112.

29 NA, ŘSRF/P, ATS Ploskovice, inv. č. 120, kart. 121, sign. 58, f. 1v (volné listy): Nach dem Ihre Hertzoglichen Durchlaucht allergnädigsten willen und Meinung ist, damit der in Ploskowitz sehr kostbahrer durch mich erbauter orangeri Lust, Zierd- und Kuchel garten in seinem vorigen Erforderlichen Zierd- und Nutzbahren Standt erhalten werden solle, (Es) ergeheth an Euer Gnaden mein unterthänigstes Bitten. Damit ich solchen Garten /wie ich diesen Bereiths ohne einigem Ruhme Zu melden durch 48 Jahr nicht nur Nutzbahr unterhalten, sondern auch durch mich angelegt und erbaut worden/ in seinem vorigen Zierd- und Nutzen Standt bringen kann, womit mir nachfolgende geschieh- und Tagelöhner in der Bezahlung, ahsiert werden möchte [...].

v oblasti skleníkové výstavby. Dle slov Paula se však zdá, že velmi pravděpodobně mohl být autorem návrhu zahrady, kterou také založil a o kterou se od napsání tohoto dopisu staral celých 48 let.

Bohužel zatím nejsou známy inventáře zahrady z první poloviny 18. století. Přesto je existence pěstování ananasů a jiných exotických plodů podložena nejen účty o výstavě a opravách jednotlivých skleníků v zahradě, ale i z „Celkové zprávy o všech odpočinkových, ovocných a zelinářských zahradách v Ploskovicích“ z 23. dubna 1740³⁰, tedy z období, kdy Anna Marie Františka ještě byla naživu.

Nejde sice o botanický seznam, ale Zpráva dokumentuje rozsáhlé škody vzniklé mrazy, které v Ploskovicích trvaly 23 týdnů. Ty zasáhly jak rostliny ve sklenících, tak i sad, vinohrad, zelinářskou zahradu, pole, ovčí louku a *Bischang* (?).³¹

Z výše uvedeného dokumentu vyplývá, že ve sklenících se k roku 1740 pěstovaly tzv. *Wällische Bäume*, tedy italské stromy identifikovatelné s citrusovníky, pěstovanými ve dvacátých letech 18. století ve sklenících dolní zahrady. Tyto citrusovníky byly mrazy v roce 1740 poškozeny a některé z nich musely být pokáceny. V *Kaffeehausu* začaly tou dobou kvést některé kávovníky, zatímco už 20 ananasů v příslušném skleníku plodilo a nedoznaly nejmenších ztrát. Stromy v sadě naštěstí neutrpěly velkých škod. Zdejší meruňky, broskve, vysokokmenné jabloně a hrušně byly již v květu. Vyskytovaly se zde i vlašské ořechy, třešně, švestky a zákrsy. Vinná réva zatím nevyrašila, ovšem vše ponechané přes zimu v zelinářské zahradě úplně zmrzlo. Konkrétně šlo o artyčoky, celer, petržel, špenát, polní salát, májové byliny a kořenovou zeleninu. Zhodnocený byl letní a zimní osev³² a vinohrad.

Zhruba o dvacet let později, konkrétně dne 3. ledna 1759, dosavadní zahradník Johann Wenzl Paul ukončuje svoji službu v ploskovicke zahradě. Vyhotovuje určitý předávací protokol obsahující seznam stromků a keřů v zahradě. Paul tak zhruba po šedesáti letech systematické práce odevzdává svému synovi Antonu Paulovi zahradu s *Inventářem všech vlašských stromů a dalších zahraničních rostlin, nacházejících se ve zdejších sklenících*.³³

30 NA, ŘSRF/P, ATS Ploskovice, inv. č. 120, kart. 121, sign. 58, sešit 58.

31 Ibidem, 1v.

32 Ibidem, 2v: *Kvůli trvalým mrazům to s velkou pilí vychází tak, že do 22. dubna se může k letní setbě využít celkem 525 strychů a 3 korce [obilí]. Zatímco zrno ze zimní setby až doposud dává dobrou naději, ale většina pšenice, a sice střední setba, je ve špatném stavu, místo aby tato rostla. Pokud bude ztráta ještě větší, pak kvůli studenému větru a mrazům. Zatím se ale nenachází v dobrém stavu. Proto také žádné kladné doporučení, co a kolik se má sázet, jaký bude výnos v příštím létu, v němž jako nejlepším období lze očekávat dokonalou úrodu.*

33 *Inventarium über die in hiesigen Glas- und Treib Häußern Erfündlichen Wällschen Bäumern und Anderen Außländischen Gewächßen*. NA, ŘSRF/P, ATS Ploskovice, inv. č. 120, kart. 121, sign. 58, f. 58 (volné listy). Psáno v Ploskovicích v r. 1759, 1v-1r.

Ze seznamu vyplývá, že celkový počet vlašských stromů v ploskovické zahradě čítal 687 kusů. Takto velký počet italských citrusovníků nutně nabádá k myšlence majitelova sběratelského záměru.

Nejpočetněji zde byly zastoupeny stromy citrónu (*Citron*), mezi nimi větší (23 ks), střední (134) a malé stromy (392). Následují portugalské pomeranče (*Pomeranzen Portugiesen*) ve velikosti větších (28 ks), středních (10 ks) a malých stromů (41). Vyskytují se také větší (24 ks) a střední (6 ks) stromky hořkého citrónu (*Gernneser*) a 7 kusů *Pomel Mons* ve střední a malé velikosti. Následuje 7 větších stromků *Poma d. Adamo* a seznam všech citrusů zakončují 2 kusy *Poma (Teutina?)*.

Inventář dále jmenuje tři druhy vavřínu: *Laurus Carasius* (2 malé stromky), *Laurus binns* (3 kusy malých stromků) a *Lavier* (8 malých stromků). Následují 2 kusy myrty (*Mirthus*), 3 velké a 4 malé stromky granátovníků (*Poma Grana*) a 4 velké cypřiše. Botanický seznam zakončují rostliny indické provenience (*Indianische Gewächse*), mezi nimiž jmenuje zahradník Paul ananasy (133 ks), 2 větší a 6 menší aloe a 8 kusů *Carens? tobustus*.

K těmto stromům jsou k dispozici tři druhy nádob: 78 kusů velkých věder se dvěma velkými železnými obručemi, 24 středních džberů se dvěma železnými obručemi a 30 malých nádob s dvěma železnými obručemi. Ostatní stromy se nacházejí v květináčích. Dále jsou zde ještě dvě vodní nádrže, každá se třemi železnými obručemi.³⁴

Výše uvedené botanické seznamy a kresba zahrady tedy dává základní představu o typologii pěstovaných rostlin, přesahující rámec okrasné provinční zámecké zahrady. Velmi cennou informací je zmínka o plodících stromech ananasovníku a kávovníku, které byly nesmírně náročné na pěstování; na většinu evropských dvorů se tyto plodiny pouze dovážely.

Zákupy

Zákupy, nejoblíbenější sídlo Anny Marie Františky (snad také i proto, že zde vyrostla), tvořily součást rozlehlého komplexu jejího panství ve středních a severních Čechách, kde se Anna Marie Františka mimo jiné věnovala svým dvěma velkým vášním – lovu a koním.³⁵

Ačkoli o existenci skleníků v pozdně barokní zákupské zahradě neexistují žádné doklady (či alespoň nejsou dosud známy), na jižních svazích této formální

---

34 Ibidem, 1r. Všechny uvedené stromy byly po dvojím přepočítání odevzdány odstupujícím dvorním zahradníkem Johannem Wenzlem Paulem nastupujícímu zahradníkovi a jeho synovi Antonu Paulovi. Danou skutečnost povrzuji ještě dva svědci - Ignat Jung, ploskovický hejtman (*Hauptmann*) a Johann Carl Oppelt, dvorní zahradník v Zákupcech.

35 V době sňatku vlastní velkovévodkyně toskánská dominia Buštěhrad, Zákupy, Zvoleněves, Horní Polici, a Ploskovice. Ke stávajícím přikoupila roku 1726 Kácov a v roce 1732 Tachlovce.

zahrady (či v její bezprostřední blízkosti) musely nějaké skleníky pro teplomilné rostliny, mezi nimiž dominovaly ananasovníky, stát. Vycházíme z předpokladu, že exotické rostliny, zdůrazňující společenský status šlechtice své doby, tvořily standardní složku barokních zahrad. Tyto rostliny pak nutně musely být po většinu roku ve sklenících. Přihlédneme-li k výsostnému postavení Anny Marie Františky (prokazatelné z majtkových poměrů a jejího rodokmenu) a velmi významné sbírce exotických rostlin v Ploskovicích, není důvod nepředpokládat, že v Zákupcech, hlavní rezidenci majitelky, obdobné exotické druhy a skleníky chyběly.

Leccos naznačuje i náhled do dosud nepublikovaných zákupských zahradních inventářů z 2. poloviny 18. století. Je nanejvýš pravděpodobné, že exotické plodiny a jejich kolokace navazuje na praktiky a technické zázemí z období Anny Marie Františky a její dcery. Konkrétně, výše uvedené botanické inventáře pocházejí z let 1761,³⁶ 1762,³⁷ 1771,³⁸ tudíž z období, kdy statky Marie Anny Karolíny přešly na jejího syna Klementa Františka de Paola.³⁹ I když mezi jednotlivými inventáři existují drobné odchylky v počtu i druzích exemplářů, převážná většina inventáře zůstala nezměněna.

Nejstarší z inventářů (1761), vyhotovený dvorním zahradníkem Johannem Carlem Ooppeltem, podává výčet všech zahraničních a tuzemských ovocných stromů nacházejících se jak ve vévodských okrasných a ovocných zahradách, tak i v ostatních ovocných zahradách panství v roce 1761.⁴⁰ Dále předkládá přehled o množství vlašského a jiného zahraničního ovoce, kam se dodalo a jak se použilo.

První strana Inventáře nabízí přehled nejvýznamnějších rostlin zákupské zámecké zahrady:

Iv

Ambt Reichstadt

Inventarium

Über so wohl in Hertzoglichen Lust und Schloß als auch anderen Herschaftlichen Obst-Gärten sich befündliche Auß- und Inländische Obst- und verschiedene Frucht Bäume. Nichtmünder wie viel an Wällisch und andern außländischen

36 NA, ŘSRF/P – účetní materiál – D, kn. 7649, inv. č. 21359 (Zákupy, inventář zámecké zahrady, 1761).

37 NA, ŘSRF/P – účetní materiál – D, kn. 7650, inv. č. 21360 (Zákupy, inventář zámecké zahrady, 1762).

38 NA, ŘSRF/P – účetní materiál – D, kn. 7651, inv. č. 21361 (Zákupy, inventář zámecké zahrady, 1771).

39 Klement František, vévoda bavorský, umírá v roce 6. srpna 1770 jako bezdětný. Jeho české statky následně připadly vládnoucímu kurfiřtu bavorskému Maxmiliánu Josefovi III.

40 NA, ŘSRF/P – účetní materiál – D, kn. 7649, inv. č. 21359 (Zákupy, inventář zámecké zahrady, 1761).

Früchten überkamen und wohin dargegen diese verwendet worden.

Pro Anno 1761

1r

In

Mitende 1762 pro desto blie- bende	Anno 1763 neu zuge.	In Annanas-Haus	Davon abgangen St	Bleibet also bies Ende 1763 zu der Vorräthig St.
188		Anannas - stacke		188
In Caffé-Haus				
5		grosse} Caffé bäume kleine		5
2				2
5		Birsand		5
3		Cereus octavus		3
3		Cereus Serpentis		3
3		Cereus quadratus		3
2		Cereus Triaclar		2
3		Zung-Aloe		3
1		Perl-aloe		1
27		Summa		27
Im Glaß Haus				
11		Citron bäume		11
100		Mittle und kleine detto		100
15		Siesse pomerantz bäume		15
5		bitter grosse pomerantzen		5
8		Limon de longa		8
9		faigen Bäumen		9
4		Laurus cerasius		4
5		(?) Grantat Bäumen		5
4		grosse Larber bäumen		4
3		Lauristinus		3
2		Vergoldte Bucto Bäumer		2
3		Iugta gloriosa		3
1		Mertus Baum		1
3		Jesemin Bäumer		3
1		Judas Baum		1
171		Summa		171

Ve formální zahradě tedy existovaly tři typologie skleníků: ananasovník (*Annanas-Haus*), kávovník (*Caffe-Haus*) a skleník (*Glaß-Haus*), určený především pro citrusy.

Ananasovník musel být rozhodně dosti veliký, aby dokázal pojmut všech 188 evidovaných keřů ananasovníku. Totéž platí i o skleníku, uchovávajícím 171 mohutných květináčů, určených především pro vzrostlé citrusovníky, mezi nimiž se dalo pohodlně procházet a pracovat. Konkrétně se zde nacházelo několik odrůd citronovníků (celkem 111 ks), sladké i hořké pomerančovníky (20 ks), limon de longa (?), fíkovníky (5 ks), vynikající granátovníky, vavříny, bergamoty, jasmín, myrtovník či mišpule.

Ve skleníku kávovníků jsou doloženy velké (5 ks) a malé (2 ks) keře kávovníku, několik druhů monumentálních druhů kaktusů a také dva druhy aloe (jazýkové a perlové).

Ve sklenících bylo velmi pravděpodobně zavedeno topení a hydraulický systém, garantující vysokou vlhkost a stálou teplotu, jež pro ananasy musela oscilovat mezi 15–30°C.

Většina výše uvedených skleníkových rostlin, především citrusů, pěstovaných v květináčích, se během letních měsíců vynesly do exteriéru tak, aby jejich symetrické uspořádání ještě více podtrhovalo krásu formální zahrady.

Ze zahradního inventáře dále plyne kolokace dalších stromů a budov zahrady. Převážně jde o ovocné stromy v zadní „stromové školce u skleníku“,⁴¹ u domu s kávovníky,⁴² v zámecké zahradě⁴³ a v místech směrem na Nové Zákupy⁴⁴ (*Zu*

41 Ibidem, 2r–3r: [hrušně] 17 Margaretten, 5 Muschkateller, 4 Runte Muschkateller, 4 Plaush, 1 Salz Burger, 10 Venbarth, 16 Citron, 5 Wüntter Pargamuth, 3 Roßen, 1 grauer Ceder, 1 Czaslawcten, 4 Margaretten, 4 Tatzemken, 7 Runte Muskatel, 16 Langliche Muskatel, 7 Musca Durans, 19 Cistion/?, 1 grauer Ceder, 11 Biera Blaush/?, 15 Ven Barth, 6 Wintter Pargamuth, 2 Jacobi, 2 Spanische Weipel. Ve stejné místě jsou zasazené 4 záhony zákrsků: 2 gold, 2 Schanctel/?, 4 grosse, 2 grosse längliche, 2 lang Stühliche, grosse Sommer, 2 gutte mit subtilen Schalen, 2 Zwiefal, 1 Roßen, 2 Sommer Pargameth, 2 Rödliche, 2 große Saltzbürger, 5 kleine Saltzbürger, 6 Sommer Pfundt, 1 Sommer Stachel, 5 Ven Barth. Dále kromě ovocných stromů: 2 Vergoldte Bucto Bäume, 3 Iugta gloriosa, 1 Mertus Baum, 3 Jesemin Bäume, 1 Judas Baum.

42 Ibidem, 3r–4v: [u zdi] 4 Pfürchten/?, 2 Marunken/?. [Zákrsky, vysázené 4 záhony, kde jsou následující odrůdy jabloní:] 5 Weisse Quitten, 7 Aapfer/?, 6 Roßen, 3 Calvadrush, 5 Rauhe Renetten, 5 Weisse Renetten, 3 Eyßen, 9 Seyden, 2 Annaberger, 2 Erdbeer, 2 Pfund, 4 Tärß, 3 Sihal, 56 Latus: 9 Mischensky, 1 Forellen Renet, 6 Malvasir, 4 Roßen, 3 weisse Kitten, 4 (?), 6 Seiden, 2 Hartlling, 7 Calva Derusch, 1sisse (?), 2 Weiss Renetten, 1 butter, 1 Trumgeter, 1 steinling. Navazují švestky: 254 Schwesten bäumel.

43 Ibidem, 4v: 10 Pfershten Bäume. [Hrušně]: 20 Margareten, 24 Katschenten (?), 17 Runte Muskatel, 13 Längliche Muskatel, 5 Roßen, 14 Citron, 8 grauer Ceder, 1 Pfaltzgrafen, 18 Plaush, 3 Venbarth, 7 zweymal tragende, 4 Zapfen, 5 Sauer Pargamuth.

44 Ibidem, 4r: [jabloně:] 50 Malwasiner, 40 Mirschensky/?, 8 Mageron, 15 Forrelen Rennet, 6 Corisse Quitten, 26 Anna Berger, 14 Trompeter, 22, Jungfer, 20 Taubziger, 22 Hartling, 26 Ceder Rennet,

Praubt) a Vlčí Důl⁴⁵ (*Zu Wolfsthal*). Ze seznamu stovek ovocných stromů, vzrostlých i ve formální zahradě, jsou nejpočetnější desítky odrůd jabloní a hrušní. Zastoupeny jsou i švestky (většina zákrsků) a nechybí ani jasmínovník, myrtník či tzv. zmarlika jídášová. Z inventáře lze vyčíst i praktickou dokumentaci bohatého lokálního ovocnářství. Ovocné stromy, mezi nimiž se nejčastěji vyskytují jabloně a hrušně, se stávaly předmětem křížení a ve výsledku i dalším artiklem botanického sběratelství. Obdobné praktiky aplikovali např. i Medicejští s jejich sbírkami citrusovníků. Plody těchto stromů tak posloužily nejen jako estetické předměty a symboly společenského postavení, ale i jako motor místní ekonomiky.

Poslední strana Inventáře podává roční přehled (1761) o vypěstovaných (přijatých) exotických plodinách.⁴⁶ Šlo o 40 ananasů, 5 citrónů, 24 sladkých a 12 hořkých pomerančů. Poté bylo v listopadu zasláno do Mnichova 40 ananasů a dále na „ředitelství“ (*Haus Meisterey*), dne 16. listopadu 1761, 12 sladkých a 12 hořkých pomerančů, 5 citrónů a 12 sladkých pomerančů. Z běžné praxe jiných dvorů, jako např. toskánského, se také jistá část skladovala a určitý počet vypěstovaných plodů se zasílal do lékárny na výrobu vůní a léků.

Z konečné bilance vyplývá, že vypěstované exotické plody zákupské zahrady nebyly konzumovány na místě, což je pochopitelné i vzhledem k tomu, že Klement František de Paula, na rozdíl od Anny Marie Františky, pobýval na Zákupích minimálně.

Předkládaný seznam exotických plodů velmi pravděpodobně nedosahuje lesku, který měl za dob velkovévodkyně a její dcery. Bylo tomu nejen proto, že Klement neměl k místu takový vztah jako předchozí majitelky, ale také proto, že Zákupy byly několikrát na konci 18. století postiženy pobytem pruských a rakouských vojsk ve válce o rakouské dědictví, čímž zcela jistě utrpěla i zahrada.

Ananas: král ovoce!

Proč tedy Anna Marie Františka začala na svých panstvích pěstovat právě ananasy? Tento exotický plod dovezený poprvé v poslední dekádě 16. století z oblasti Antil a Brazílie, byl Evropanům známý z vyobrazení již v 17. století. Ananas připomínal vzhledově piniovou šišku (pine), co ho ale dělalo jedinečným, byl jeho *svazek listů na vrcholku plodu připomínající korunu, čímž jakoby příroda chtěla*

22 Calva Deusch, 12 Lutter, 23 Seyden, 24 Roßen, 12 Shal, 6 Sisse, 4 Dach. [Hrušně:] 23 Wintter, 19 Jacobi, 13 Runte Muskatel, 5 Pfaltzgrafen, 9 Citronen, 39 Plaush, 14 Margarethen, 13 Ven Barth, 1 Zweymal Tragende, 4 Längliche Muscatel, 2 Ratschencken.

45 Ibidem, 4r–5v: 7 Wüntter Pergamuth, 5 Jacobi, Kleine Muscatel. [Hrušně:] 2 Venbarth, 6 Plaush, 2 Citron, 2 Längliche, 2 Runte, 1 Ratschencken, 5 Margaretten. [Jabloně:] 5 Malvasiner, 2 Mischenshky, 5 Ceder, 1 Magran/?, 2 Forellen Rennet, 1 Corisse Quitten, 3 Anna Berger, 2 Jungfer, 2 Trumpeter, 5 Seyden. [Švestky]: 159 Zweschgen.

46 Ibidem, 6v.

*jasně prohlásit kdo je králem [všeho] ovoce.*⁴⁷ Nehledě na to ananas oplýval těžce definovatelnou lahodnou sladkou příchutí, v níž např. Charles de Rochefort nacházel něco z broskve, jahody, muškátu a jablka.⁴⁸

Jakmile se první ananasy dostaly na „starý“ kontinent skrze holandského obchodníka Le Courta, začínajícího pěstovat ananasovníky ve sklenících své zahrady nedaleko Leidy kolem roku 1690,⁴⁹ vzrostla touha evropské šlechty po jejich vlastnění. V roce 1690 byly poprvé přivezeny do Anglie, kde se začaly pěstovat od roku 1718. Na francouzském dvoře pochází první zmínka o královském ovoci z roku 1702 (zahrada Potager ve Versailles).⁵⁰

Měl-li tento exotický keř podobný aloe plodit, vyžadoval velmi složité šlechtění a četné experimenty, nadto ve sklenících s důmyslným vodním systémem. Nepřekvapí tak, že např. ve Versailles se dočkali prvních plodů až po téměř třiceti letech.⁵¹ Kolem poloviny 18. století platily ananasovníky za velmi exkluzivní plodinu vyskytující se pouze ve vybraných botanických zahradách a šlechtických dvorech.

Na území dnešního Německa, slavného svými horlivými zahradníky a rychlým importem ananasovníku z Holandska, se královské ovoce objevilo v botanických seznamech již v roce 1705 v Lipsku,⁵² později v Hamburku (1710),⁵³

47 Casiglioni, Luigi: *Storia delle pinte forastiere*. Milano 2008, s. 271: „[...] mazzetto di foglie che porta in sulla cima, e che li servono di corona, come se la natura lo avesse espressamente dichiarato qual re dei frutti“.

48 De Rochefort, Charles: *Histoire naturelle et morale des îles Antilles de l'Amérique*. Rotterdam 1658, s. 104: „Elle a un goût si relevé, & qui luy est si particulier, que ceus qui l'ont voulu parfaitement décrire, ne pouvant le faire sous une feule comparaison, ont emprunté tout ce qui se trouve de plus délicat, en l'Auberge, en la fraise, au Muscat, & en la Rénette, & après avoir dit tout cela, ils ont été contraints de confesser, qu'elle a encore un certain goût particulier, quinepeut-pasaisément exprimer“.

49 Peter, K. V.: *Genesis and Evolution of Horticultural Crops*. Edgware 2017, s. 265: „They were first grown to fruiting in Holland about 1690. The first successful greenhouse cultivation was by Le Cour, or La Court, at the end of the 17th century near Leyden. He published a treatise on pineapple horticulture, including ‚forcing‘ the plants to flower“. V inventáři amsterdamské botanické zahrady *Catalogus plantarum horti medici Amstelodamensis*, Volume 1 z r. 1689 již figuruje ananasovník a v roce 1710 je na leidském *Index plantarum, quae in Horto Academico Lugduno Batavo reperitum*.

50 Johnson, George William: *The Gardener's monthly volume*, vol. 1. London 1847, s. 17.

51 Gibault, Georges: *Histoire des légumes*. Paris 1912, s. 327: „La culture ayant réussi, on voit s'établir au Potager de Versailles, d'après les comptes des bâtiments du Roi, des serres spéciales à Ananas en 1738 et plus tard en 1752. Au milieu du XVIIIe siècle on citait plusieurs châteaux où la culture de l'Ananas se faisait sur une large échelle, entre autres chez le duc de Luxembourg“.

52 Peine, Elias: *Hortus Bosianus*. Leipzig 1705, s. 16.

53 Schwerin, Johann David: *Nahm-Register Derjenigen In- und Ausländischen Bäume, Pflanzen, Blumen [et]c. Hamburg 1710*.

v Karlsruhe (1733)⁵⁴ či v Berlíně (1746).⁵⁵ V italské Padově, zřejmě nejvěhlasnější botanické zahradě Apeninského poloostrova, je ananasovník na seznamu *Catalogus plantarum* již z roku 1713.

Zdá se, že na toskánském dvoře, domovině Giana Gastona, se ananasy vyskytly až v 2. polovině 18. století. Seznam místní slavné botanické zahrady *Viridarium fiorentinum* z roku 1751 zmínky o zkoumaném ovoci ještě neobsahuje. Ani Gian Gastone, známý svým botanickým záparem a erudovaností, na svém toskánském dvoře ananasovníky zřejmě neměl. Boboli a další jeho velkovévodské zahrady po jeho smrti (1737) upadaly; odpovídající péče se jim dostalo až po nástupu Habsbursko-Lotrinských.⁵⁶ Až na popud Leopolda Pruckera, dvorního zahradníka velkovévody Petra Leopolda, se v *Jardin Potager*⁵⁷ v Boboli objevují roku 1766 první ananasy. Během několika let se Jardin Potager mohla pyšnit botanickou sbírkou,⁵⁸ obdivovanou širokou i odbornou veřejností ještě v 19. století, tedy v období, kdy se tajemství pěstování ananasů úspěšně rozšířilo takřka do všech koutů Evropy.

Závěr

Pakliže na zahradnické počiny Anny Marie Františky na poli sběratelství exotických plodin (nechť už ananasů, kávy, aloe, či citrusů) nahlédneme ve výše zmíněném kontextu, můžeme říci, že manželka Giana Gastona patřila k malé hrstce střeoevropské šlechty, která se mohla pochlubit vlastnictvím ananasovníků již ve třicátých letech 18. století. Jak vyplývá z výše předložených dokumentů, na florentském dvoře se tohoto plodu dočkali až o dvacet let později a jen pro srovnání: pražská botanická zahrada nevlastní ananasovníky ještě ani v roce 1776.⁵⁹

---

54 Thran, Christian: *Index Plantarum Horti Carolsruhani tripartitus*. 1733.

55 Roloff, Christian Ludwig: *Index plantarum horti Krausiani*. 1746.

56 Cfr. Volpi, Francesca: *Il giardino degli ananassi di Boboli*. Livorno 2007, s. 13.

57 Jardin Potager nacházející se ve florentské velkovévodské zahradě Boboli, bylo vybaveno několika skleniky. Sloužilo k pěstování tzv. primizií, tak aby tato zahrada mohla poskytnout ve všech obdobích zeleninu, luštěniny a ovoce, které se nikde jinde nenachází. Prucker zde pěstuje kromě ananasovníků, kávovníků a dalších exotických rostlin a stromů, např. nejrozličnější druhy salátů, špenátů, hrášků, melounů, či chřestů (ASFi, SFF.FL, 16, 1768–1769, Conti dei reali giardini). O nákupu 200 ks rostlin ananasovníků (ASFi, Scrittoio delle fortezze e fabbriche, fabbriche lorennesi, 1983, ins. 50 ½). Cfr. Medri, Litta Maria: *Ananassi, Caffè e altre piante esotiche. L'interesse scientifico del granduca*. In: *Il giardino di Boboli*. Firenze 2003, s. 244.

58 Zahradní inventář z roku 1794 čítá 257 velkých hliněných váz na ananasy. ASFi, SFF.FL, 2015, gennaio – giugno 1794, ins. 79, f. 9v).

59 Mikan, Joseph Gottfried: *Catalogus plantarum omnium in usum horti botanici Pragensesis*. Praeae 1776.

Nové archivní objevy, jež přináší tento příspěvek, posouvají nejenom dějiny severočeského zahradního umění o kus dál. Kromě autorství barokní fáze ploskovické zahrady přináší i mnohem jasnější vizi o botanické kompozici v Ploskovicích a Zákupcích. V posledně zmíněné rezidenci tudíž nutně musely existovat rozsáhlé skleníky a ananasovníky, které by mohly být určitým způsobem přirovnány k uměleckým galeriím pro botanické skvosty.

Znovu se prokazuje, že na zahrady pozdně barokní éry je možné nahlížet nejen co do kvalit a forem okrasných formálních zahrad, dekorovaných broderiemi, partery, boskety či architektonickou a sochařskou výzdobou. Zahrada byla po celý raný novověk vnímána v evropském kulturním prostoru především jako místo krásy a užitku. Jedno bez druhého neexistovalo. Nejen exotické, ale i běžné lokální plodiny byly předmětem tehdejšího botanického zkoumání, obohaceného o sběratelství rozličných kultivarů či odrůdy zahraniční provenience.

Stejně jako ve Versailles či v Boboli se i v Ploskovicích (a pravděpodobně i Zákupcích), vyskytovaly užitkové zahrady, identifikovatelné s *Jardin Potager*. Právě zde se vedle běžného ovoce a zeleniny všední i nevšední provenience pěstovaly exotické plody a rostliny. Přirozeným vybavením zahrady se staly skleníky a pařníky dávající i *primizie*, které přetvářely běžnou kuchyňskou zahrádku v opravdový Eden – místo přírodních krás explodující rozmanitostí známých i neznámých rostlinných forem, vůní a chutí.

V Ploskovicích si Anna Marie Františka uskutečnila svůj sen. Zde se jí a jejím návštěvníkům otevírala pomyslná brána do nových světů, kde byla ve stínu vysokých kaktusů a ananasovníků cítit vůně kávy či právě sklizených artyčoků. Krása a užitek – základní paradigmatata barokní zahrady – se v Ploskovicích a Zákupcích manifestovaly v té nejušlechtlejší formě a tyto zahrady evropského formátu tak patří k vrcholným projevům českého pozdně barokního zahradního umění.

Ploskovice (Ploschkowitz) und Zákupy (Reichstadt): Die Gärten der Anna Maria Franziska mit Ananasduft

Dieser Beitrag widmet seine Aufmerksamkeit den Barockgärten in Ploskovice und Zákupy/Reichstadt, welche in der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts durch Anna Maria Franziska von Sachsen-Lauenburg, Großherzogin der Toskana und Gemahlin Gian Gastones de' Medici, verwaltet und zur Blüte gebracht wurden.

Der Artikel bringt eine Zuschreibung der Darstellung des Ploschkowitzer Gartens durch einen Hofmaler an Heinrich Franz Kraus. Außerdem schreibt er die Gründung und Erbauung des Ploschkowitzer Gartens dem Hofgärtner Johann Wenzel Paul zu. Erstmals werden zu den oben erwähnten Gärten ausgewählte botanische Verzeichnisse veröffentlicht und auf dieser Grundlage widmet sich der Beitrag allmählich der Mode der Ananaspflanzen als königliche Frucht ihrer Zeit, die schon in den 30er Jahren des 18. Jahrhunderts in den Gärten der Großherzogin vertreten ist.

Die neu veröffentlichten Archiventdeckungen und ihre Kontextualisierung im europäischen Maßstab verschieben den Bedeutungsgrad der beiden Gärten und bringen auch eine viel klarere Vorstellung von ihrer botanischen Komposition. Es wird auch die Vermutung vorgelegt, dass auf dem Areal des Reichstädter Gartens notwendigerweise ausgedehnte Gewächshäuser existiert haben mussten, die in gewisser Weise mit den Kunstgalerien für die hier aufbewahrten botanischen Sammlungen verglichen werden könnten.

Ebenso demonstrieren die neuen Erkenntnisse über die Zucht weiterer exotischer Pflanzen und zahlreicher autochthoner Arten von Obstbäumen die hohe kulturelle Reife des Hofes der Großherzogin, dem zurecht eine Stellung unter dem hochrangigsten europäischen Adel zukommt.

Ploskovice and Zákupy: the Gardens of Anna Maria Franciscka with the Scent of Pineapples

This paper is focused primarily on Baroque gardens in Ploskovice and Zákupy that were administered and developed by Grand Duchess Anna Maria Franciscka of Tuscany, wife of Gian Gaston de Medici, in the first half of the 18th century.

The paper comes up with the attribution of the Ploskovice garden depiction to the court painter Jindřich František Kraus. Apart from this, it attributes the foundation and building of Ploskovice garden to the court gardener Johann Wenzel Paul. For the first time, botanical lists from the above mentioned gardens are published here and, based on these lists, the paper pays attention to the trend of pineapples as a royal fruit of the time that as early as in the 1730s was present in the grand duchess's garden.

The new archival discoveries and their contextualisation on the European level shift the importance of both gardens and bring a much clearer view of their botanical

composition. There is also an assumption that there must have been large greenhouses in the area of the Zákupy residence that can be in a certain way compared to art galleries for the local botanical collections.

Also new findings on cultivation of exotic plants and various autochthonous species of fruit trees demonstrate a high cultural level of the Grand Duchess' court, which places it rightfully among the prominent European aristocracy.